

Úvod

Adéla Gjuričová

Elektronický sborník, který právě otvíráte, nabízí většinu toho nejzajímavějšího, co zaznělo na konferenci „1989-2009: Společnost. Dějiny. Politika“ konané v polovině září 2009 v Liblicích. Během konference se projevila shoda na tom, že při dvacátém výročí roku 1989 je třeba namísto svolávání velkých jmen posunout perspektivu tázání od soustředěnosti na moment „sametové revoluce“ ke sledování kontinuit s předcházejícím obdobím i lety následujícími. Toto porozumění bylo celkem nepochybně sdíleno mladší generací historiků a sociálních vědců, na konferenci nejsilněji zastoupenou, ale i několika „velkými jmény“, která přijela a nakonec v plénu strávila oba konferenční dny (např. Petr Pithart a Jacques Rupnik), a také hlavními pořadateli - Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, Heinrich-Böll-Stiftung Praha a Goethe-Institutem Praha.

Sborník se nepokouší rekonstruovat průběh celé akce, zato snad přesvědčivě dokládá nosnost naznačené základní perspektivy: události listopadu a prosince 1989 i následující politickou a ekonomickou transformaci dává do kontextu společenského vývoje v Československu v předcházejících letech a ovšem také vývoje ve dvou dekadách po roce 1989 jinde v Evropě. Na tomto místě připojuji pouze několik zajímavých okamžiků z konferenčních diskusí, které nejsou v připojených textech přímo vysloveny:

1. Rozčarování z bilance kvality nových demokracií ve středovýchodní Evropě je bezesporu autentické, avšak má řadu neuvědomovaných příčin. Především své iluze o tom, co přinese konec komunismu, měli i západní intelektuálové. Doufali, že tyto revoluce budou konceptuálně relevantní pro Západ, že budeme všichni společně „znovuvynalázat demokracii“, oplodňovat ji východoevropskými mysliteli. Odtud příkrý odsudek Françoise Fureta, že „z východní Evropy v roce 1989 nezešla jediná nová myšlenka“, odtud zklamání z „pouhé imitace“ západního modelu. Ta byla ovšem ze strany nových demokracií mnohem vědomější, než je přiznáváno: např. Československo za sebou mělo trauma roku 1968 s jeho originálním československým projektem, a proto si předsevzalo už nic nového nevymýšlet. Navíc k oné kocovině po dvaceti letech pochopitelně přispívá tehdy zdaleka ne zřejmý fakt, že napodobován byl západní demokratický kapitalismus, jenž se ukázal být modelem v krizi, a že nové demokratické státy se připojovaly k Evropské unii, která zároveň začala narážet na zřetelné meze.
2. Všudypřítomným tématem konference byl samozřejmě fenomén paměti a zacházení s komunistickou minulostí. Posun od představy jediné Paměti komunismu k pluralitě pamětí tu však nezazněl jako banální liberální klišé. Středoevropskou „politiku pamětí“ posledních let, ony pokusy o institucionalizaci jednotlivých Národních pamětí je možné odmítnout jakožto politickou volbu, avšak nikoli jako další, významnou autentickou paměť komunismu. Jinou specifickou pamětí byla paměť Charty 77: jak ukázal Jaroslav Cuhra, její paměť se omezovala pouze na období od roku 1968 ne kvůli nějakému implicitnímu komunistickému retušování, ale z toho důvodu, že na paměti padesátých a šedesátých let se prostě lidé Charty absolutně nebyli s to shodnout. A zároveň s tím bylo promyšlení vlastní minulosti jednou z podstat disentu i předpokladem systémové změny.

3. Toto vnitřně rozporné dědictví disentu ovšem určovalo první fázi vývoje od listopadu 1989 a s ní i ústřední paradox československé revoluce: na jedné straně kompromis, výrazná kontinuita s komunistickým režimem, včetně zachování komunistické strany – a na straně druhé prakticky okamžité rétorické odsouzení celého čtyřicetiletí i komunismu obecně, později dokonce právně kodifikované, a celý polistopadový antikomunismus. Tým Ústavu pro soudobé dějiny zkoumající demokratickou transformaci po roce 1989 (A. Gjuríčová, M. Kopeček, P. Roubal, J. Suk a T. Zahradníček) se proto rozhodl poodstoupit od debat o paměti a „vyrovnání s komunismem“ a místo toho podrobně zmapovat, jak otázky minulosti spoluvytvářely identitu politických aktérů po roce 1989. U politických stran jsou výsledky překvapivé jak u KSČ(M), kde k zásadní reformě nedošlo mj. kvůli tomu, že se strana rozešla se svým centralismem a demokraticky nebyla schopna změny u sebe samé prosadit, tak např. u obnovované sociální demokracie, jež málem nepřežila střet domácích a exilových, „nových“ a „starých“ sociálních demokratů a jejich představ, ale třeba i u stran vstupujících na politickou scénu domněle „bez minulosti“.¹
4. Ústřední tázání po kontinuitách sedmdesátých a osmdesátých let s lety devadesátými nesmírně obohatila trojice dalších výzkumů, jež byly na konferenci prezentovány, avšak nemohly být zařazeny do tohoto sborníku. Michal Pullman překvapil se svou analýzou přestavbového diskursu v Československu, neboť jej neukázal primárně jako slepou uličku či směšný úkrok stranou, nýbrž na něm doložil řadu společenských předpokladů vývoje po roce 1989. James Krapfl, americký badatel, který projezdil a pročetl archivy místních a podnikových občanských fór v městech a městečkách Čech, Moravy i Slovenska, působivě odhalil, že mnohé politické postoje a slovník, o nichž si myslíme („pamatujeme“), že je používala revoluce 1989, jsou až pozdější konstrukcí a ty původní se svou naivitou a spjatostí s reálným socialismem představují leckdy notné zklamání.² Konečně Ondřej Matějka vyprávěl příběh skupiny evangelických farářů pocházejících z jednoho ročníku ETF: jeho analýza ukazuje příklad specifických ochran, které v rámci některých prostředí ve společnosti za komunismu fungovaly, sami chránění je dále zachovávali a přenášeli dál – a složitě se tudíž vyrovnávali se změnami, které rok 1989 přinesl.

Připojené texty jsou tematicky i formálně neméně rozkročené, od výzkumných sond či esejistických útvarů po hotové studie. Tato různost ovšem byla od počátku záměrná a doufáme, že právě ona úspěšně rozbíjí stereotyp listopadových událostí jakožto (slovy Pavla Barši) přechodu „od mongoloidního režimu k normalitě“. Příjemné čtení!

¹ Studie jmenovaných autorů o KSČM, ČSSD, ODS a českém antikomunismu byly publikovány v *Soudobých dějinách*, r. 16, č. 2-3 (2009).

² Vynikající disertační práce Jamese Krapfla je nyní konečně dostupná alespoň ve slovenštině: Krapfl, James: *Revolúcia s ľudskou tvárou: Politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989*. Bratislava, Kalligram 2009.